

Saud patyşasy Faýsal Akýazyda nämüçin metjit gurdurdy?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Saud patyşasy Faýsal Akýazyda nämüçin metjit gurdurdy? SAUD PATYŞASY FAÝSAL AKÝAZYDA NÄMÜÇIN METJIT GURDURDY?

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz / Fotosurat: Wikipedia

Saud patyşasy Faýsal 1966-njy ýylda Akýazynyň Byçykdere obasynda metjit gurdurdy.

Bu metjidiň aňyrsynda bolsa türk melikesi Iffet hanym bardy. Saud Arabystany taryhynyň başgalaryna meňzemeýän iki gahrymany Faýsal patyşa bilen Iffet hanymyň nikasyna we Ýakyn Gündogar syýasatynda emele getiren üýtgeşmelerine bilelikde seredeliň.

• Patyşa Faýsalyň perişan ahwaly

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz žurnalistlere onçakly ynam

bildirmeýändigigi üçin habar beriş serişdelerine kä interwýu bermändir.

Ýönekeýje sada durmuşda ýaşamagy we göwnaçyklygy bilen tanalypdyr. Hulefaýy-Raşidin (Dört çaryýarlar) döwrüni ýatladýan hereketleri bilen özüniň göze öwrenişilmedik portretini döredipdir.

Aýaly melike Iffet hanymyň doganyna köşkde ýaşasynyň gelmeýändigini aýdyp, adaty öý gurdurypdyr, emma gurlan öýüň haşamlylygyndan birahat bolup, ol ýerigem göçmändir.

Saud köşgi Faýsal bin Abdyleziziň döwründe ahlagyň hakyky nusgasydy, görüm-görelde mekdebidi. Ol Malkolm Iks ýaly dünýä musulmanlarynyň aktiwistlerini köşgünde garşylap, dertlerini diňleýärdi.

Merhum patyşanyň ýüreginiň iň uly düwüni Beýtulmukaddesdi.

Taryha «meşhur Beýtulmukaddes nutugy» bolup giren çagyryşdaky sözleri şu günlerem öz güýjüni ýitirenok:

«- Doganlarym! Nämä garaşyarys?

Dünýäniň wyždanynyň oýanmagyna garaşýarysmy? Hany, nirde dünýäniň wyždany? Mukaddes Kuddusy-Şerif sizi çagyryýar. Özüni halas etmegiňize garaşýar. Nämeden gorkýarsyňyz? Ölümden gorkýarsyňyzmy?»

Konflikti çözmek üçin herekete geçen ABŞ-nyň Daşary işler ministri Genri Kissinžer patyşa Faýsal bilen bolan duşuşygyny şu sözler bilen beýan edipdi:

«Patyşa Faýsal diýseň gaharly görünýärdi, aramyzda mylakatly söz alyşma başlar umydy bilen oňa degişensiräp «uçarymyň ýangyjy gutardy, uçarymyň benzobagyny doldurmak üçin buýruk berseňiz, halkara bahasyndan puluny tölemäge razydygymy» aýtdym. Patyşa gülümsiredi we kellesini ýokary galdyryp, maňa pert-pert şulary aýtdy:

– Men indi garradym, ölmezden öň ýeke-täk arzuwym «Mesjidi-Aksada» iki rekagat namaz okamak! Sen maňa şu babatda kömek edip bilermiň?»

Inisi Faýsal bin Musaid mäşäni gysanda diňe patyşa Faýsal bin Abdyleziziň janyna kast etmedi. Palestin göreşi uly ýara alşy ýaly, Saud Arabystanynyň syýasy galkan hökmünde ulanýan «nebit syýasaty-da» köp möçberde ýok edilipdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň ölüminden soň Saud Arabystany nebiti syýasy arenada diňe ykdysady sebäpler bilen nyrh syýasatyny kesgitlemek maksady bilen galkan hökmünde ulanyp bildi.

• **Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň nebit syýasaty**

Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny 1975-nji ýyla çenli formulirlän üç esasy waka bardy. Bulardan birinjisi Musaddygyň göreşi we «Aýaks operasiýasy». Ikinjisi bolsa Müsürde Jemal Abdynasyryň ýöredýän syýasaty. Soňky üçünjisi-de Ysraýylyň sebitdäki basybalyjylykly syýasaty we Beýtulmukaddesi okkupirlemegi Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny kesgitleän iň esasy faktordy.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz 1964-nji ýylda tagta geçende Nasyryň syýasy ugruny oňlamaýardy.

1970-nji ýylda Nasyryň aradan çykmagy bilen onuň sekulyar nasionalistik syýasatynyň ýerine yslamy bähbitleri öňe tutýan syyasaty sebitde güýçlendirmäge dyrjaşdy.

1969-njy ýylyň 21-nji awgustynda awtstraliýaly fanat Maýkl Denis Rohanyň «Mesjidi-Aksany» otlamaga synanyşmagy arap däl musulman ýurtlaryňam palestini dawasyna arka durmagyna getirdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz Müsürde täze hökümetiň başynda duran Enwer Sedatyň hökümeti bilen ýakyn gatnaşyklary ýola goýup, sebitdäki Ysraýyl belasyny aradan aýyrmak isleýärdi.

Patyşa şonda nebit galkanyny soňuna çenli ulanmakçydy we Ysraýylyň sebitdäki täsirini kemeltmek babatda elinden gelenini gaýgyrjak däldi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň tagallasy netije beripdir. 1973-nji ýylyň 6-njy oktýabrynda Müsür-Siriýa goşun bölümleri Ysraýyla hüjüm edipdi.

Sinaý ýarymadasy okkupatorlaryň elinden halas edilipdi we urşuň başynda Ysraýyl uly ýitgilere sezewar bolupdy. Enwer Sedat maksadyna yetendirin öýdüp, goşunlaryna säginmegi buýran badyna, Ysraýyl az wagtyň içinde güýjüni deňläp ýetişdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz bu bolýan üýtgeşmeleri jany ýandy we wakalary keseden durup dolandyrmagyň manysyzydygyny bilip,

göni herekete geçdi.

Patyşa Faýsal diňe Günbatar ýurtlaryna däl, Ysraýyly goldaýan ähli ýurtlata nebit bermekden ýüz öwürýändigini yglan etdi.

Faýsal günbatarlylar näçe urunsa-da yza ädim ätmedi. Emma Saud Arabystanynyň elinde nebitden başga kozyry-da ýokdy...

Şol sebäpden 1974-nji ýylda Liwiýadan başga ähli arap ýurtlary nebit sanksiyasy meselesinee yza ädim ätdiler.

Şular ýaly üýtgeşmelerden soň Faýsal bin Musaidiň atan oky soňky ýyllarda Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny köp möçberde başga şekile büräpdi...

Patyşa Faýsal dünýäni we ýurduny şeýdip dolandyryjak bolup, şu ugurda şirin janyndan el üzen bolsa, onuň aňyrsynda kän bir ady tutulmaýan melike Iffet bolsa ýurtda aýal-gyzlara bolan garaýşy üýtgeden nusgalyk şahsdy.

• **Saud köşgüne türk eli aralaşýar**

Patyşanyň aýaly Iffet hanym 1916-njy ýylda Stambulda dünýä inen, eje tarapy türk melikedi. Kakasy osmanly ofiserlerinden

Muhammet bin Saud Al-Saniýan.

Iffet hanym döwrüň stambully gyzlarynyň arzuw eden mugallymlyk kärini edinmek isläpdir. Tötänlikden şazada Faýsal bilen tanyşlygy onuň durmuşyny düýbünden başga ugra gönükdiripdir. Iffetiň agasy Ahmet beý maşgalasynyň mirasyna eýe durmak üçin 1919-njy ýylda Saud Arabystanyna gidipdir.

Şol ýerde Faýsla bilen tanşypdyr we onuň ýakyndaky iş toparynyň düzümine girupdir. Şonda we Iffetiň daýzasynyň ony haj zyýaratyna äkiden wagtynda Faýsal bilen Iffet tanşypdyr. Şazada Faýsal bu tanyşlykdan kän wagt geçmänkä kakasyndanam rugsat alman Iffet hanyma öýlenipdir we saud köşgüne muny telegramma bilen habar beripdir.

Şeýlelik bilen şazada Faýsal bilen Iffet hanym 1932-nji ýylda nikalaşypdyr.

Iffet hanyma täze durmuşy kyn bolupdyr. Sebäbi ýurduň daşary işler ministri bolan äri şazada Faýsal ýygy-ýygýdan daşary ýurtlara gidipdir we ýeke galan ayaly arap diluni bilmeýändigini üçin düýpli kynçylyklary başdan geçiripdir.

Muny duýan şazada Faýsal garaşylmadyk öwrüm edip, resmi saparlarynda Iffet hanymy-da ýanyna alyp gitmäge başlapdyr.

Bu ýagdaý Iffet hanymyň hasam göze gelüwli we güýçli aýal hökmünde öňe çykmagyny ýola goýupdyr. Iffet hanym şazada Faýsalyň bu goldawyny il-gün üçin bähbitli işlerde peýdalanyndy.

Äri patyşa bolandan soň ilkinji gezek Saud Arabystanynda aýallaryň arasynda melike (korolewa) titulyny Iffet hanym alypdyr.

Iffet hanym melike bolandan soň ýurtda ylym-bilim propogandasynyň başyny başlapdyr. 1950-nji ýylda melike Iffetiň tagallasy bilen «Dar el-Hanan» mekdebi gurlupdyr. Ýurtda sowat derejesiniň 5 prosente-de ýetmeýän şertlerunde gyz çagajyklara niýetlenen ajaýyp mekdep açylypdyr. 1999-njy ýylda gurlan Iffet uniwersiteti-de sebit üçin rewolýusion gymmatlykdady.

Ähli mugallymlarynyň we talyplarynyň aýal-gyzlardan düzülen bu ýokary okuw okuw jaýynyň Iffet hanymyň adyny götermegi patyşa äriniň aradan çykansoňam onuň ýurtdaky at-abraýynyň nähili uly

bolandygyny görkezýär.

«Gyzlaryň ýeke-täk ýaragy bilimleridir» şygary astynda oglan-
gyzlara hyzmat eden iki aýry Riýad Yslam bilimi mekdepleri we
zyndanam Halkara el-Manarat mekdepleri munuň üstüni
doldurypdyr.

Iffet hanymyň bilim maksatnamasyny ýurduň daşyna-da ýaýmak
maksady bardy.

Saud Arabystanynyň Bilim ministrliginiň maglumatlaryna görä,
ýurtda okaýan gyz okuwçylaryň sanynyň oglan okuwçylardan 2019-
nny ýyldan bäri öňde bolmagy Iffet hanymyň taýsyz tagallasyny
we gazanan üstünligini görkezýär.

Melike Iffet hanymyň ady köplenç äri bilen bile ýatlanýar.
Emma ol çagalaryny-da aýratyn uly alada bilen ýetişdiripdi.

Dokuz çagasy bolan melike Iffet hanymyň çagalary Saud
Arabystanynyň howpsuzlyk gullugy, goşun, biznes dünýäsi ýaly
birnäçe ugrunda täsirliliklerini saklap geldiler.

Onyň ogly şazada Saud el-Faýsal 1975-nhi ýylda Daşary işler
ministri boldy we bu wezipede 2015-nji ýyla çenli işledi.

Melikäniň öweý dogany Kemal Edhem saud kontrrazwedkasynyň
başlygy wezipesine çenli beýgelipdi.

• **Iffet hanym we onuň Türkiýe bilen gatnaşyklary**

Iffet hanymyň atasy Abdylly el-Saniýan 1843-nji ýyla çenli
Nejid emirligini dolandyran begzada adamdy.

Şol wagt Faýsal el-Türki gozgalanly bilen Saniýanlar sebitdäki
häkimiýetlerini elden giderip, Müsüre göçüpdir.

Emir Abdylly gaýtadan sebitde häkimiýeti eýelemek üçin bu
gezek Stambula gelipdir.

1880-nji ýylda paýtagta gelen Abdylly Soltan Abdylhamyt
tarapynda hormat bilen garşylanypdyr we paşalyk çini
berlipdir.

Abdylly paşa Stambulda bolýarka Täze Ruh diýen çerkez gyzyna
öýlenip, şäherde ymykly ornaşypdyr.

Täze aruh dört çagany dünýä inderipdir. Bularyň birem Iffet
hanymyň kakasy Muhammet Saud beý eken.

Muhammet beý hem kakasyny gaýtalap çerkez gyzy Asiýa hanym

bilen nikalaşypdyr. Melike Iffet hanym olaryň nikasyndan dünýä inipdir. Emma Iffet hanym ýaňy dört ýaşyndaka Muhammet Saud beý 1918-nji ýylda wepat bolupdyr. Ýagny Iffet hanym türk goşunynyň hatarynda wepat bolan bolan şehit atanyň gyzydyr.

Iffet hanym melike bolandan soňam ata watany hasaplaýan Türkiýe respublikasy biken gatnaşygyny ýitirmändir. Arapçany suwara öwrenipdir. Ýöne ool patyşa ärine we çagalatyna türk dilini öwretmegi-de ýatdan çykarmabdyr.

1966-njy ýylda Faýsal patyşa Türkiýede resmi saparda bolabda melike Iffet hanymyň ejesi Asiýa hanymyň Akýazydaky obasyna metjit gurdurmagy üçin hut Faýsalyň haýyr-sahawat kömegini etmegi dowam edip gelen gatnaşygyň iň aýdyň subutnamasydy.

Melike Iffet hanym patyşa äriniň janyna kast edilip öldürilmeginden tegelek 25 ýyl soň, ýagny 2000-nji ýylda aradan çykdy. Äri patyşa Faýsal sebit halkynyň göwnüni awlap, saud syýasatynda yz galdyrypdy.

Türki gelip çykyşly Iffet hanymam arap gyzlarynyň durmuşyny özgerdip bilipdi. Gynansak-da, Iffet hanym türk jemgyýetçiliginde şindizem ýeterlik derejede tanalanok. Patyşa Faýsalyň bakyýete göç etmeginden soňam haýyr-sahawat işleri dowam edipdir. Fuat Sezgin ýaly merhum alymlarymyz şonuň eden kömekleri bilen ylmy işlerini azat şertlerde alyp barma mümkinçiligini tapypdyr.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Çarşenbe, 25.09.2024 ý. Taryhy makalalar